



## Sõvva, laulik, laululaiva... Kalevise poisikese eepilised lood nüüd ka võru keeles

Friedrich Reinhold Kreutzwald. Kalõvipoig, Ümbrepannja Kalla Urmas; toimõndaja Kuuba Rainer; kokkosäädjä' Hollo Aimi ja Kuuba Rainer; keelenõvvo andja Jüvä Sullöv. Võru Instituut, 2022. 288 lk.

I

Kalevipoeg on tuntuim eesti tekke- ja seletusmuistendite kangelane, kelle tegevusest on sündinud mitmesuguseid maapinnavorme. Võib arvata, et Eesti aladel on algselt tegutsenud nimeta hiid, kellest on sajandite jooksul saanud piirkondlikud vägilased (nt Suur Tõll/Tõll, Piret, Vanapagan jt). Keeleteadlane ja folklorist Felix Oinas on oletanud, et universaalse olemusega hiiupärimus jõudis Läänemere-äärsetele aladele tõenäoliselt juba I sajandil peaaesjalikult ida poolt ning leidis endale alustuseks sobiva maastiku Eesti ala idaosas Põhja-Tartumaal ning Lääne-Virumaal.<sup>1</sup> Rahvapärimuse kohaselt ongi Põhja-Tartumaa voored Kalevipoja künnivaod, sulglohud ehk sõllid<sup>2</sup> Kalevipoja silma-

<sup>1</sup> F. Oinas, Surematu Kalevipoeg. (Keele ja Kirjanduse raamatusari 1.) Tallinn: Keel ja Kirjandus, 1994, lk 16.

<sup>2</sup> Eestis enam kui 12 000 aastat tagasi liustiku jää setetesse mattunud jääpanga sulamise tagajärjel maapinda tekkinud paarikümne meetri sügavused ja kuni paarisaja meetri laiused lohud. Rahvapärimuses on nende tekkimine seotud hiidudega (Vanapagana jäljehauad Paganamaal, Kalevipoja silmapesukauss Kassi-

pesukaunid, muistsed linnamäed tema magamisasemed jne. Maastikul leiduvaid silmapaistva välimusega ja/või eriti kogukaid rändrahne on rahvajuttude kohaselt seostatud samuti Kalevipoja ning teiste hiidude tegemistega. Kuigi meile meeldib mõelda, et Kalevipoja-pärimus on Eesti maastikule ja folkloorile ainuomane, võib sarnaseid muistendimotiive leida kõikjal, kus inimeste elupaiku ümbritseb rohkem või vähem liigendatud maastik või kus leidub rändrahne. Hiiumuistendite tuumotiivide rahvusvaheline sarnasus lubab oletada, et need motiivid võivad põhineda inimsoo ürgvanadel arusaamadel ning traditsioonidel, mis aja kulgedes on edasi arenenud ja kinnistunud moel või teisel eri rahvaste usundi-, muistendi- ja/või maastikupärimusse ning kultuurilukku.<sup>3</sup>

Oinas, kes on uurinud Kalevipoja-muistendite kesksete motiivide dünaamikat, on tõdenud Kalevipojaga seotud folklooriainese vastuolulisust, heterogeensust ja rahvusvahelisust, millest esimesed eesti soost haritlased Friedrich Robert Faehlmann (1798–1850) ja Friedrich Reinhold Kreutzwald (1803–1882) hakkasid modelleerima rahvus- või kangelaseepose peatetegelaseks sobilikku karakterit.<sup>4</sup>

Rahvuseepose süünd oli keerukas. Algselt oli see kavandatud proosas, kuid „Kalevala” eeskujul otsustas Kreutzwald valida siiski regivärsi vormi. Paraku pole eesti vanem rahvalaul eepiline, vaid domineerivalt lüüriline, nii et Kalevipoja-muistendite pudemetest trohheilist tetrameetrit jäljen-

nurme mägedes, Kanahaua sulglohk Tartumaal jne).

<sup>3</sup> Vt F. Oinas, Kalevipoeg kütkeis. [https://www.folklore.ee/rl/folkte/myte/kalev2/klvp\\_kytkes.html](https://www.folklore.ee/rl/folkte/myte/kalev2/klvp_kytkes.html)

<sup>4</sup> Samas.

davas värsimöödus enam-vähem tervikliku süžeeaga eepose komponeerimine oli omas ajas paras kangelastegu. 1853. aastal valminud ja 12 loost koosnenud „Alg-Kalevipoeg” jäi paraku tsensuuri tõttu ilmumata. Põhjalikult ümbertöötatud teos ilmus koos saksakeelse tõlkega annete kaupa Õpetatud Eesti Seltsi toimetistes aastatel 1857–1861. „Kalevipoja” rahvaväljaanne ilmus 1862. aastal Kuopios ja lõplik versioon koosneb 19 023 värsist, mis on jaotatud kaheks sissejuhatavaks osaks ja kahekümneks looks.

„Kalevipoja” olemasolu eest oleme tänu võlgu nii baltisaksa estofiilidele kui ka ÕES-i tegevusele. Valgustusajastu ning rahvusromantismi tuules avastati rahvapärinus, mille baasilt rahvusliku kirjan-duse loomine oli ajastuomane. Eepose peamiseks ülesandeks oli nii rahvustunde turgutamine kui ka eestlaste kultuur-rahvaks tunnistamine, tema elujõu garant mitte ainult minevikus, vaid ka olevikus ja kaugemas tulevikus.

„Kalevipoeg” ei jäänud pelgalt sümbol-väärtusega pühaks tekstiks. Sellest kujunes Eesti omakultuuris mitmekihiline alus-või tüvitekst,<sup>5</sup> mille motiive on eepose ilmumisest alates kasutatud rohkelt kirjan-duses, muusikas, teatrikunstis, kujutavas ja popkunstis, rahvanaljandites, maastiku-pärimusega seotud turismimajanduses, uuemal ajal meemidena, virtuaalreaal-suses jne. Kalevipoega on rakendatud ka erinevate parteipoliitiliste agendade ette. Kirjandusteadlase Marin Laagi väitega saab ainult nõustuda: „„Kalevipoja” ret-septsioon eesti kultuuris on olnud seda-võrd pidev, et selle toimimises rahvusliku tüvitekstina pole alust kahelda.”<sup>6</sup>

Rahvuseepos „Kalevipoeg” on aegade jooksul muutnud nii mõnegi inimese elu ja

seeläbi kujundanud eesti omakultuuri saa-tust – näiteks hernhuutlikust perest pärit Jakob Hurt (1839–1907) on meenutanud, kuidas ta noore mehena löikas innukalt lahti ÕES-i välja antud „Kalevipoja” järje-kordse ande lehti ning asus uut lugulaulu palavikulise innuga lugema. „Kalevipoeg” kuulub aglutineerivate ehk mosaiikeeposte hulka: selle süžeeilin koosneb erineva-test, üksteisega lõdvalt seotud lugudest, mille seob tervikuks peakangelane. Sel-line eepose ülesehitus on võimaldanud aja jooksul anda välja hulgaliselt „Kalevipoja” lasteväljaandeid nii lugulaulude kaupa kui ka lühemate või pikemate ümberjutustus-tena.<sup>7</sup>

Kujutavas kunstis väljendab Kalevi-poeg eestlase ettekujutust iseendast eri ajaloo perioodidel – kord kujutatakse teda euroopaliku intelligendina, kord antiikse kangelasena, kord metsikuvõitu hiiuna. Kuigi nii rahvajuttude kui ka Kreutzwaldi loodud rahvuseepose kangelane käitub mõnigi kord juhmivõitu saatürina, on ta eestlaste päris oma talupojakuues ja pastel-des ning mitte just peentisleri käe all niker-datud *superman* või trikster-vembuvana oma heade ja mitte nii heade isikuoma-dustega ning kustumatu sooviga kombata siinse ja sealpoolse maailma piire.

## II

*Laina' mullõ kannõld,  
Vanõmuinõ!  
Illos lugu pääst taht pästä,  
Vana ilma perändüsest  
Taha laulu avalda.*

*Heräge', halli' muistsidõ' heli'!  
Sõudkõ' salasõnomida,  
Parõmbidõ päivi pajatust  
Armsambidõ aigõ ilost! (Lk 13)*

<sup>5</sup> Vt **M. Laak**, „Kalevipoeg” kui tüvitekst. – Keel ja Kirjandus 2013, nr 3, lk 192–209.

<sup>6</sup> Samas, lk 206.

<sup>7</sup> Vt **J. Palm**, Kalevipoeg laste lugemislalul. 130 aastat esimese laste „Kalevipoja” ilmumisest. – Nukits 2015, lk 1–7; 2016, lk 1–7.

Niisiis, Kalevipoja kui identiteedi- või (oma)kultuurisümboli ja rahvuseepose kangelase käsi käib kenasti ja oli ilmselt vaid aja (ja raha!) küsimus, millal ilmub „Kalevipoeg” oma sünnilinna Võru keeles.

Võru on mitmes mõttes Kreutzwaldi linn: seal asub tema majamuuseum ning 1926. aastal avatud Amandus Adamsoni loodud uhke ausammas. 1923. aastal asutati Võru dr Kreutzwaldi Mälestuse Jäädvustamise Selts, mida vedasid eest kohalikud haridustegelased Jakob Teder ja Johannes Käis. Seltsi peamine missioon oligi Laulusale mälestussamba püstitamine. Võrukeelse „Kalõvipoja” ilmumine Võro Instituudi väljaandena (mille muuseumiosakonna hulka kuulub ka Dr. Fr. R. Kreutzwaldi memoriaalmuuseum) jätkab omal kombel selle ammu unustuse hõlma vajunud seltsi missiooni: igakülgset hoida ja säilitada Võrus Kreutzwaldi vaimset pärandit.

Täpselt ei mäletagi, kes ja kus käis esimesena välja mõtte, et rahvuseepos võiks ilmuda ka võru keeles, aga võru liikumisega seotud inimeste hulgas on mõte ringelnud kaua. Eepose tõlkimise ideed toetas innukalt praegune instituudi direktor Rainer Kuuba: „Omal ajal küsiti Kreutzwaldi käest, et milleks peab eestikeelne eepos olemas olema? Miks nüüd võru keeles, aga miks mitte? [---] „Kalevala” on ka mitmes soome põliskeeles välja antud.”<sup>8</sup>

Võrukeelne „Kalõvipoig” on üksiti *vagivahtsõnõ*<sup>9</sup> lüli keelteloendi pikas ahelas, millesse „Kalevipoeg” on ümber pandud,<sup>10</sup>

<sup>8</sup> S. Mahov, „Kalevipoeg” ilmus võrukeelsena. – Lõuna-Eesti Postimees 17. III 2022. <https://lounapostimees.postimees.ee/7479327/kalevipoeg-ilmus-vorukeelsena>

<sup>9</sup> E k 'tuli- või tuttuus.'

<sup>10</sup> Teadaolevalt on „Kalevipoeg” tõlgitud täistekstina (koos võru keelega) 13 keelde, lühendatud tõlked on ilmunud vähemalt kuues keeles, <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/kalevipoeg3>; <https://et.wikipedia.org/wiki/Kalevipoeg>

kui tähistab üht ümmargust tähtpäeva: 2022. aastal täitub 160 aastat „Kalevipoja” rahvaväljaande ilmumisest. „Kalõvipoja” ilmumine 2022. aastal on märgiline teiselgi põhjusel: käimasolev aasta juhatas sisse UNESCO eestvõttel ellu kutsutud rahvusvahelise põliskeelte kümnendi, et pöörata senisest suuremat tähelepanu väikeste keelte olukorrale, mis on üleilmastavas maailmas suhteliselt kehv. Nii tõdevad ka võrukeelse „Kalõvipoja” *kokkosäädjä*, et „kui me oleme üks rahvas mitme keelega, siis pole palju tahta, et eesti eepos kõneleks meiega veel mõnes selle maa keeles” (lk 8).

„Kalõvipoja” ilmaletulek võttis üksjagu aega. Omal kombel on võrukeelse eepose süüdi harrastusajaloolased Marek Laimets ning Raul Annion. Neil tuli idee anda „Kalevipoeg” välja koomiksina, graafilise novellina, et see pakuks huvi ka lugejatele, kes ei tunne endas piisavalt vaimujõudu, et neljajalgse trohheusega rammu katsuda. Väljaanne kavandati seitsmeosalisena, iga osa illustreerijaks erinev autor. Samuti oli Laimetsal ja Annionil soov paigutada eepose sündmustik konkreetsesse ajaloolisse konteksti kui klassikaline muinasjuttude „vanal hallil ajal” või „siis, kui kivid veel kõnelesid”. Selleks valiti VI–VII sajand ehk eelviikingiaeg, mil siinmail hakati rajama linnamägesid. Viimased on seotud Kalevipoja-pärimusega: neid tuntakse hiiumuistendites ja maastikupärimuses kui Kalevipoja sänge. Pilteepose esimene osa valmis 2014. aastal, selle illustreeris Toom Trigel.<sup>11</sup> Raamat oli aga ühtpidi kätte võttes eesti- ja teistpidi võrukeelne. Sellise lahenduse peamiseks põhjuseks oli raha: pilteepose esimese raamatu ilmumist toetasid Rõuge ja Sõmerpalu vald, Võru linn ja vald, Võro Instituut ja Kreutzwaldi muuseum. Suhteliselt kalli raamatuprojekti rahalise toetamise pea-

<sup>11</sup> Vt <https://uus.ajakihid.ee/mis-on-pilteepos/>

mine tingimus oligi see, et koomiksi tekst ilmub (ka) võru keeles.<sup>12</sup>

Pilteepose võrukeelsed tekstid pärinesid Urmas Kallalt ja Paul Hagult. Bioloogiharidusega Urmas Kallat tunnevad kõik võru liikumisega sina peal olevad inimesed kui erakordselt pühendunud võru keele ja regilaulu edendajat ning harrastusnäitlejat. Folklorist Paul Hagu kui seto folkloori ja kultuuri parim tundja ilmselt eraldi tutvustamist ei vaja. Aga sõrm oli antud ning Kalevite kange poega võttis Kalla Urmase käest kõvasti kinni ega lasknud seda enam lahti. 2021. aastal luges Helena Kesonen võrukeelsete kuulmisraamatute keskkonna Helüait tarbeks sisse Kalla tõlke Eno Raua ümberjutustatud „Kalevipojast”.<sup>13</sup> Eepose täies mahus võru keelde tõlkimine võttis aga Kallal tema enda sõnul aega üle kuue aasta.<sup>14</sup> Tõlke aluseks on võetud 1961. ja 1963. aastast pärinev „Kalevipoja” tekstikriitiline väljaanne.

Sissejuhatuses tõdevad tegijad õigusega, et Kalevipoeg on eelkõige Põhja-Eesti vägilane ning ka eeposes kasutatud vähestest rahvalauludest pole ükski pärit Võrumaalt, mõni üksik on pärit Setumaalt (lk 7). Tõsi, Kalevipoega kohtab kogu Eesti regilaulupärandis õige harva ning Lõuna-Eestis müttas maastikul ja tegi tükke hoopis Vanapagan. Küll aga on Viru laulikust Võru linnatohter, kes teadaolevalt ise võru keelt ei mõistnud, kasutanud eepost luues üksikuid üld- või (nüüdseks) vähetuntu- maid lõunaestikeelseid sõnu või muute-

vorme, näiteks *kesv* (*kesev*) 'oder', *servama* (*serbämä*) 'rüüpama'<sup>15</sup> jne.

„Alg-Kalevipojas” on seevastu Vana-Võromaa ajaloolis-geograafiline ruum esindatud: Kalevipoja viimased lahingud raudmeeste vastu toimusid Krootuse mõisa juures, poolakate vastu Võrumaa Kääpa küla<sup>16</sup> lähedal, venelaste, türklaste ja tatarlaste vastu aga Saaluse mõisa piiril. Sealkandis asuvad ajaloolise Võrumaa vanimad asulakohad. Need episoodid pidi Kreutzwald poliitilistel põhjustel ja tsensori sunnil eeposest välja jätma, kuid paigad piiritlevad laias laastus (lõuna)-eestlaste asualasid, samuti kui Võhandu ja Koiva jõgigi, kus Kalevipoeg käinud oma mõõka karastamas ning sealkandi metsades oma sõpru leinamas (lk 7–8).

„Kalõvipoiga” lugema asudes huvitas mind esmajoones tõlke kontseptsioon: kas tõlkija püüab võru keeles võimalikult täpselt edasi anda Kreutzwaldi sõnakasutust või läheb pigem mõtte tõlkimise teed. Olles eepose võrdlevalt läbi lugenud, näib, et kaalukauss kaldub kord ühele, kord teisele poole. Küll on paiguti tunda mõningast raskepärastust, pisut ülepingutatud võru (kirja)keele kasutust, mis ehk teeb mõned kirjakohtad kohmakamaks, kui hädapärast tarvis. Näiteks on värsid „Mets ja mägi märkasivad, / Kaljukünkad kuulasisivad, / Sood ja rabad saivad sõna, / Vetelained läkitusi” tõlgitud kui „Mõts ja mägi tunnistiva’ / Kivikingo kulssivagi’, / Suuki saiva sõnomida, / Vetelainõ tuusta tiidu” (lk 258), selmet tõlkida neid nt „Mõts ja mägi märgotiva / Kivikingo kullõlsiva /

<sup>12</sup> H. Alla, „Kalevipoeg” ilmus muinasaega kujutavate tõetruude illustatsioonidega. – Postimees 7. I 2015.

<sup>13</sup> Vt <https://xn--helait-5ya.ee/kalovipoig-fr-r-kreutzwaldi-eeposo-perra-jutustanu-eno-raud/>

<sup>14</sup> L. Lillemäe, „Kalevipoeg” jõudis kuue aasta töö tulemusel võru keelde. – ERR uudised 17. III 2022. <https://kultuur.err.ee/1608536020/kalevipoeg-joudis-kuue-aasta-too-tulemusel-voru-keelde>

<sup>15</sup> Vt Võro-eesti sõnaraamat: rüüpama. <https://synaq.org/>

<sup>16</sup> Eestis on kaks tuntud Kääpa küla: üks neist asub Jõgevamaal, kus paikneb ka Kalevipoja muuseum, ning just seal murdis mõök rahvapärимuse kohaselt vägilase jalad; teine asub aga Võrumaal ning on teadaolevalt Võrumaa vanim asulakoht.

Suu' ja raba' saiva sõnna / Viilainõ teedüsidä”.

Koostajad on *edesõnas* küll kirjutanud, et tõlke keelt on püütud hoida võru kirja-keele raames ning tõlkija väitel on kasutatud eeskujuna ka vanu Võrumaa rahvalaule, mis lähevad lahku Kreutzwaldi nn Kalevipoja-värsist (lk 9). Lõuna-Eesti keele-ruumile pole klassikaline regivärsivorm kuigi tunnuslik ning ega Kreutzwaldi sellest järjekindlalt kinni pidanud. Eesti regilaulutraditsiooni üks parimaid tundjaid, helilooja Veljo Tormis on kirjutanud: „Ka lõuna-estis regilaul erineb klassikalisest tunduvalt. Tüüpiline on siin suurem meloodilisus, millele annab tuge refräänsõnade kasutamine iga värsi järel. Värsid on palju rohkem sõnarõhulised, niinimetatud kvantiteerivad värssi peaaegu pole, seoses sellega pole ka skandeerimist.”<sup>17</sup>

Mõnel puhul võinuks loobuda võru keele arhailisemast sõnavarast, et mitte muuta vanapärasest teksti veel raskepärasemaks. Näiteks „Soovitusõs” on read: „Pikält jo hõpõtsõn varokaehtusõn / Siidihussit sa silitsit”<sup>18</sup>, selmet „Pikält jo hõpõpiiglist / Siidihussit sa silitsit”. Sõna *piigli* 'peegel' kohtab ka võrukeelsetes vanemates rahvaluule üleskirjutustes.

Samuti võib diskuteerida, kumbapidi kõlab võru keeles paremini: *raudakummi keresellä* või *ravvast kumm oll' keresellä*; kas *tarrõ ära astõ* või *tarrõ sisse astõ*, *paklatuudikõne* või *paklatuustikõnõ*; kas *mudusga niidä märkma* või *märkmä mõistu mudusga* jne.

Tõlge on siiski kenasti korda läinud, algriimi ja assonantsi on kasutatud üldjuhul leidlikult ning on püütud ka trohheilisest värsimõõdust kinni pidada: *võidun*

<sup>17</sup> V. Tormis, Regilaulmise stiilitunnused [loengud Heino Elleri nimelises Tartu muusikakoolis], 2008, lk 5. [http://www.tormis.ee/Regilaulmise\\_stiilitunnused.pdf](http://www.tormis.ee/Regilaulmise_stiilitunnused.pdf)

<sup>18</sup> E k „Pikält ju hõbedases peeglis / Siidihüksid silitsid”.

*väkev velekene* (lk 259); *puhkse-tehkse pois-kõno*; *haugas leibä, hämmäs kiiltä* (lk 207); *pargiviisi*<sup>19</sup> *põrgu poigõ* (lk 271) jne. Algriimi kasutamine kõlab eesti ja võru keeles ühtviisi kenasti ja rütmikalt ning küllap on meil selle kasutamine geenides.

Kalla Urmas ja Jüvä Sullõv pärinevad idavõru keelealalt ning võru keele oskajatele on „Kalõvipoiga” lugedes selge, kummale piirkonnale tunnuslikku võru keelt on tõlkes kasutatud. Siinkirjutaja on läänevõrukene, täpsemalt mehka, seetõttu tekkis siin-seal tahtmine tõlkijaga pisut arutleda, miks just nii, mitte naa, aga on pigem maitseküsimus, kas eelistada idapoolset *u-* või läänepoolset *o-*vokaalharmonooniat või ida- või läänepoolsemat sõnavara: kas idapoolne *taiva künnel* (lk 108) või läänepoolsem *taiva küünäl*; *kolmu* vs *kulmu* (lk 108) jne.

Võib-olla oleks võinud võru keelt pisut loomingulisemalt ja julgemalt pruukida – see on tuntud oma lopsakuse ja kujundliku väljendusviisi poolest. Aga mine tea, ehk oleks lauluisa ja ajastu vaim sellisel juhul jäänud tagaplaanile ning lugejate laual seisaks hoopis Kreutzwaldi–Kalla „Kalõvipoig”. Ning kindlasti oleks *in spe* huvitav teada saada, kuidas tõlgiksid „Kalevipoega” võru keelde näiteks Contra, Pulga Jaan, Ilvese Aapo või Kauksi Ülle – kõik tuntud võru kirjanikud.

Raamatu kujundus ja linoollõikelised lehed pärinevad Toomas Kuusingult, kelle minimalistlik ja askeetlik, et mitte öelda steriilne stiil on vaimu virgutavalt mitmekihiline. Vaieldamatult on Kuusingu looming kaalukas panus Kalevipoega kujutavate arvukate kunstiteoste sekka ning loob võrukeelsele „Kalõvipojalõ” arvestatava lisaväärtuse. Leheküljel 14 on kujutatud lugulaulu sündi. Tunneme ilmeksimatult ära lauluisa Kreutzwaldi talle omases poosis vaatamas pildil kujutatud maskuliinset auväärse valge habemega seltskonda mõt-

<sup>19</sup> E k 'hulgaviisi'; võru *park* 'suurem hulk'.

likul, isegi küsival pilgul: mis see nüüd õigupoolest on, mille olen valla päästnud? Ajaviite peerud, mis on lõonud kahest otsast lõkendama? Eesti ja võru rahva keel, mis püüab taevani tõustes igavikku enesele otsida...? Lk 219 kujutatud „Laiva ehitus ja sõidu alustus” loob mõttelise silla Kaljo Põllu ajatute soome-ugri aineliste graafikasarjadega.

Kalevipoja kujutamisel on kunstnik õnneks vältinud stereotüüpi Kalevipojast kui naiste lemmikust atleetlikust rammumehest. Siit vaatab vastu pigem pisut ebakindla moega poisikeseohtu mees, kes vägitükke tehes otsib oma kohta selle päikese all, saatjaks esiisade natuke murelikud pilgud: mida see poiss õigupoolest möllab? Kas ta saab hakkama? Kas ei tee ta rumalaid otsuseid? Võrukeelse eepose illustratsioonidel näib Kalevipoeg olevat ajalik – sellest noorest elu ahmivast mehest pole Vana Valge seljas põrguvärvavas enam suurt järele. Ning kes on see üleelusuurune mees, kes esikaanel valvab kõige loodu üle? On see vana Kalev või tema tormakavõitu poeg? Või keegi kolmas...

Võrukeelse „Kalõvipoja” ilmumine on esmajoones märgilise tähendusega keele- ja kultuuripoliitiline sündmus, nii nagu seda oli eepose rahvaväljaande ilmumine. Ikka veel muutub nii mõnigi kaasmaalane nõutuks, halvemal juhul isegi kriitiliseks, kui kohtab inimest, kes peale eesti ühiskeele kasutab kõnes ja kirjas mõnda piirkondlikku keelt. Tajusin seda viimati põliskeelte kümnendi avaüritusel, kui kõnelesin võru keeles: publiku vanema generatsiooni hulgast kostis torinat, et kas ta nüüd jääbki niimoodi rääkima. Põliskeeled on toredad küll, kuid kombeks on nende traagilisest saatusest rääkida, mitte neis keeltes kõnelda-kirjutada.

„Kalõvipoig” rikastab Eesti kultuuripilti, aga mitte ainult. Võib-olla sisendab selle ilmumine mõne põliskeele kõnele- jate rühmale julgust midagi sarnast korda

saata, tõlkida mõni märgilise tähendusega teos. Miks mitte korraldada Eestis põliskeelte kümnendil tõlkevõistlus, kus mulgid, kihnlased, muhulased, hiidlased, Kõdavere rahvas, virulased ja teised tõlgivad eepose lugulaule oma keelde. Oleks vägev kultuuriline eksperiment anda välja rahvuseepos kujul, kus iga lugulaul on mõnes Eesti piirkondlikus keeles.

Kindlasti on „Kalõvipoig” suurepärase allikas tõlketeeoretikutele ja lingvistidele, võrdlemaks ja analüüsivaks eepose eesti- ja võrukeelset versiooni. Lisaks sobib võrukeelne eepos suurepäraselt võru keele õppimiseks, eriti kui lugeda kõrvale eestikeelset või mõnda teist tõlgitud varianti. Tõenäoliselt pole „Kalõvipoig” võru keelt mitteoskava eestlase jaoks kerge lektüür, kuid selle häälega lugemine võib anda sootuks teistsuguse naudingut, nagu on kirjeldanud kirjandusteadlane Rein Veidemann: „[---] tunnistan, et kui hakkasin seda endale võru keeles kõva häälega ette lugema, saamata aru nii mõnestki sõnast, helises see ometi kirjakeelsest „Kalevipojast” kaunimalt.”<sup>20</sup> Võib-olla leiab pärast võrukeelse eepose läbilugemist mõnigi lugeja tee hoopis eestikeelse „Kalevipojani”.

Kuidas „Kalõvipojal” läheb, millist rolli ta hakkab mängima võrukeelsete inimeste eneseteadvuses ja võrukeelses koolihariduses, seda näitab aeg. Tuttav raamatupoodnik, kelle käest Tallinnas uurisin, kuidas võrukeelne eepos müügiks läheb, rääkis loo soliidse eas mehest, kes tulnud uurima, kas eepose uusväljaanne on poes saada. Müüja hoiatanud, et on küll, aga võru keeles. „Väega hää,” kostnud mees vastu, „lõpus ümõta saa ma rahvuseepost uman imäkeelen lugõda.”

MARJU KÕIVUPUU

<sup>20</sup> Rahvuseepos „Kalevipoeg” ilmus võrukeelsena. – ERR kultuuriuudised 11. III 2022. <https://kultuur.err.ee/1608528838/rahvuseepos-kalevipoeg-ilmus-vorukeelsena>